

PRVIČ: DINAMIČNA FILOZOFIJA

DINAMIČNA FILOZOFIJA

Filozof običajno sledi neki smeri, ki se mu ob določenem trenutku zdi zanimiva. Sam sem preizkusil različne pristope. Imel sem tudi srečo, da sem spoznal zanimive ljudi ter se udeležil mnogih mednarodnih strokovnih srečanj. Počasi se je začel risati obris novega dogajanja na različnih področjih. To dogajanje še nima ustaljenega imena, in je marsikdaj bolj v stanju zasnove. Sam ga poimenujem z vzdevkom dinamična filozofija. Ne nazadnje se gibkost kaže v spreminjanju zamisli ter v menjavanju različnih sicer uradno nezdržljivih značilnosti. Filozofija se pogosto oklepa okostenelih tirnic. Temu nasprotuje poudarjanje spremenljivih normativnih okoliščin ter ustreznosti posamičnega. Trenutno lahko ponudim mozaik primerov. Njegov namen je uvesti novo podobo v naš prostor.

Terry Horgan in Slovenija

Terry Horgan je osrednja oseba tega, kar imenujem dinamična filozofija. To je ameriški filozof in moj prijatelj, ki je dolga leta poučeval na Univerzi v Memphisu, Tennessee, sedaj pa je profesor na Univerzi v Tusconu, Arizona. Prvič sva se srečala na meduniverzitetnem središču v Dubrovniku, kjer sem pred več kot petnajstimi leti organiziral simpozij o spoznavni teoriji in kjer je Horgan nastopil s člankom o predstavah brez pravil. Toda za najino sodelovanje je bilo odločilno leto 1996–97, ki sem ga preživel kot Fulbrightov štipendist na Univerzi v Memphisu. Glavna značilnost tamkajšnjega oddelka za filozofijo v času mojega obiska je bil pluralizem oziroma sobivanje različnih filozofskih usmeritev, na katerega je Horgan odločilno vplival. Ta pluralizem se namreč kaže pri njegovem načinu in področjih dela ter tudi pri izbiri sodelavcev.

Terry Horgan je postanalični filozof. Zato v glavnem sprejema metode analitične filozofije, kar je še posebej opazno pri zgradbi argumenta in uporabi logike. Vendar v svoja razmišljanja vpleta tudi prvine kontinentalne filozofije, kot je denimo nietzschejansko prevrednotenje vseh vrednot ali husserlijanska območna ontologija. Področje njegovega dela je široko, saj se ukvarja z metafiziko, filozofijo duha, filozofijo psihologije, filozofijo jezika in metaetiko. Največkrat sodeluje s stalnimi sodelavci. To so njegovi takratni kolegi John Tienson (filozofija kognitivnih znanosti, filozofija duha), David Henderson

(spoznavna teorija) in Mark Timmons (metaetika). V ožji krog njegovih sodelavcev pa sodiva tudi Michael Tye (filozofija duha) in jaz (ontologija, filozofija psihologije).

Terry Horgan je precej povezan s Slovenijo in z dogajanjem na omenjenih področjih tudi v slovenski filozofiji, saj je pri nas večkrat preživel daljše obdobje. Predaval je ob različnih priložnostih in na različnih institucijah, največ pa v okviru filozofskega seminarja naše fakultete. Toda naj posebej opozorim na nekaj njegovih najpomembnejših obiskov v Sloveniji.

Terry Horgan in John Tienson sta napisala knjigo Konekcijem in filozofija psihologije (MIT 1996). Simpozij o tej knjigi, katerega glavni pobudnik in organizator sem bil, smo imeli v Ljubljani leta 1997, udeležila pa sta se ga tudi avtorja. Materiali s tega simpozija so izšli v reviji Acta Analytica, ki sem jo ustanovil. (Roell Verlag).

Naslednje leto je Horgan sodeloval na simpoziju o nejasnosti na Bledu, ki sem ga soorganiziral, leta 1999 pa se je udeležil še blejskega simpozija o spoznavni teoriji. Leta 2000 je najprej sodeloval na blejskem simpoziju o filozofski analizi, avgusta 2000 pa je bil v Celju simpozij o njegovem delu, ki ga je organiziral prof. W. Gomboc iz Gradca. Tega simpozija se je udeležil tudi Horganov učitelj, ameriški redukcijonistični filozof korejskega rodu Jaegwon Kim.

Na koncu pa moram tudi povedati, da je filozofsko sodelovanje med mano in Horganom že obrodilo prve sadove. Skupaj sva napisala nekaj člankov in v pripravi je knjiga o gmotnem materializmu.

Horganov način dela in postanalitični pristop mi je osebno blizu tudi zaradi mojega dosežanega ukvarjanja s celo paleto različnih filozofskih usmeritev. Na začetku svojega študija sem bral Derridajeva dela in ga v Parizu tudi v živo poslušal. Njegov precej poznan izraz dekonstrukcija oziroma razgraditev lahko s pridom uporabimo za opozarjanje na različne napetosti v analitičnem pristopu. To nam pomaga s kančkom zdrave ironije razgraditi preveč tog model analize kakršnega so ponujali sredi preteklega stoletja.

Zgodovina mojih filozofskih nazorov in dinamična filozofija

O filozofiji ne želim govoriti kot o nečem docela zasebnem, kar naj bi veljalo le za mene. Vendar pa mislim, da je popolnoma osebna izkušnja, če ne že pomembna, pa vsaj zanimiva. Filozofijo poskušam podati iz svojega današnjega zornega kota, vendar pa ima vsako stališče svojo zgodovino. Presenečen sem, v kolikšni meri je mogoče različne elemente iz mojega osebnega filozofskega popotovanja vgraditi v dinamično filozofijo.

Filozofija je danes zbirka najbolj nenavadnih stališč, kar nam nekaj pove o njeni naravi. Filozofija ni znanost. Tako imamo analitično filozofijo, fenomenologijo, strukturalizem, itd in vsako izmed teh področij obsega celo paleto različnih stališč in šol. Drži pa tudi, da vsakdo izmed tistih, ki ga od zunaj uvrščajo v ravnokar navedene rubrike, na takšno poimenovanje sploh ne bi hotel pristati. V Sloveniji imamo vsega povedanega na pretek in moram reči, da je stroka v času, od kar se z njo ukvarjam, na vseh področjih zelo napredovala.

Najprej moram ponoviti, da sem sam večkrat spremenil svoja filozofska prepričanja. Vendar pa moram tudi potrditi, da sem vsakič, ko sem takšno stališče prevzel, tega poskušal iz vsega srca zagovarjati.

Zato sem danes zagovornik *prevrednotene postanalitične filozofije* ali *dinamične filozofije*. Ta filozofska smer je splošna v tem smislu, da obsega ontologijo ali metafiziko, etiko, metodologijo, spoznavno teorijo in še bi se kaj našlo. Najprej poskušam zelo na kratko navesti njene glavne teze, katerih avtor sem. Sedaj pa bom zadevo ponazoril še tako, da bom v podajanje vpletel svojo zgodovinsko izkušnjo. Žal bo ta morala izpustiti ogromno število podrobnosti, pa bo še vedno preobsežna.

Ena od prvih filozofskih knjig, ki sem jo prebral (v izvorniku), je bil Nietzschejev Tako je govoril Zarathustra. V dinamični filozofiji sedaj sprejemam njegovo zamisel *vesele* znanosti in še posebej prevrednotenje vseh vrednot, posebno na področju problematike nejasnosti. Nasploh mislim, da je Nietzsche eden od bistvenih vzgibov dinamične filozofije.

Ko sem konec šestdesetih let prejšnjega stoletja postal študent filozofije in primerjalne književnosti na ljubljanski FF, je bil marksizem politična obveznost in uradna cenzura. Toda takrat je bila v zraku tudi študentska revolucija, kar je naredilo privlačno zlasti frankfurtsko šolo. Dinamična filozofija lahko iz te usmeritve uporabi zlasti zamisel dejanja, seveda z ustreznimi prevrednotenjem.

Kot reakcijo na prejšnje sem tudi pod vplivom Pirjevca, Hribarja, Žižka in Urbančiča začel brati vse, kar je bilo tedaj na tržišču dostopno izpod Heideggerjevega peresa. Prevzeti velja njegovo sozvočje s pesniškim jezikom in – morda – tudi zamisel o vrženosti tubiti v svet, seveda z ustreznimi izboljšavami.

Pojavilo se je vprašanje: ali je zgodovinsko filozofsko napredovanje možno tudi še po Heideggru? Tedaj se je zdelo, da je na to odgovoril Jacques Derrida, ki sva ga obiskala s sošolcem Žižkom. Precej časa pa sem tudi poslušal njegova predavanja. Dinamična filozofija lahko od Derridaja prevzame marsikatero metaforo, med drugim tisto o razloki (difference: razlika je le v zapisu, ne v izgovoru). Dekonstrucijo pa sem že omenil.

Ko sem prejel štipendijo v Parizu (pri tem mi je med drugim pomagal Evgen Bavčar), sem se najprej vpisal pri Kristevi, vso njeno literaturo sem seveda prebral. Kot dinamični filozof sedaj lahko uporabim njen pojem sledi ali *chore*, ženske pisave in razlikovanje med fenotekstom in genotekstom.

Kristeva me je lepo sprejela in mi svetovala, naj se najprej razgledam v velikem mestu Parizu. To sem storil in sem prišel na Vincennes. Takrat je bil na tej alternativni univerzi ravnokar ustanovljen Oddelek za psihoanalizo Champ freudien. Tako sem zgodovinsko gledano prvi slovenski lacanovec in tudi Slovenec, ki je poslušal največ Lacanovih predavanj. Dinamična filozofija mora od psihoanalize prevzeti vsaj logiko označevalca, zamisel o ozadnji vednosti, sozvočje z literaturo.

Po nekaj letih sem sprevidel, da moram kot filozof najti svoje mesto v stroki. Zato sem v Parizu na tretji stopnji Champ freudien vpisal kontroverzno o določenih opisih. Pri študiju je formalno sodeloval Lacan, prve napotke o literaturi pa mi je dal J.-A. Miller. To delo sem pod mentorstvom profesorja Franeta Jermana dokončal v Ljubljani in ga zagovarjal kot doktorat. Dinamična filozofija se mora zgledovati po Russellovi analizi. Bolj kot Russell pa me je tedaj pritegnil Strawson s svojo zamisljo o razliki med rečenim in izreče-

nim. Dinamična filozofija sedaj to razliko v širšem smislu uporablja pri ovrednotenju filozofske analize (glej knjigo Franka Jacksona *Od metafizike do etike*).

Prvo delovno mesto na univerzi sem dobil v Zadru, kamor me je povabil Nenad Mišćević. Tedaj je Heda Festini povabila tja tudi Georgesa Reya, ki nas je vpeljal v jezik misli svojega prijatelja in vzornika Jerryja Fodorja. Jezik misli mora sprejeti tudi dinamična filozofija, vendar na neklasični podlagi.

Verjetno sem bil prvi slovenski filozof, ki je leta 1986 kupil tako imenovano biblijo konekcionizma *Parallel Distributed Processing*. Filozofsko ozadje je ponudila Patricia Churchland s svojo Nevrofilozofijo. Začetnik identitetne teorije in moj dolgoletni prijatelj U.T. Place je v zagovor konekcionizma nastopil z behaviorističnih stališč. Dinamična filozofija vsekakor nastopi proti redukcionizmu, vendar naj odkrije konekcionizem kot enega svojih koristnih vzgibov.

Ko sem začel predavati v Ljubljani, sem se precej opiral na materiale iz bielefeldskih predavanj Freda Dretskeja o intencionalni informacijski teoriji. Bral pa sem tudi Fodorjevo teorijo modularnosti, Chomskega, pa še marsikaj drugega. Vse to lahko dinamični filozof ob primerni kritični distanci tudi uporabi.

Moj prijatelj Wolfgang Gombocz iz Graza je poskrbel za to, da je v Slovenijo prišel marsikateri gost v okviru Slovensko-Avstrijske filozofske zveze, ki sva jo ustanovila. Tako sem se imel priložnost družiti s R. Chisholmom in finskim filozofom Seppom Sajamo. V Sloveniji pa sva organizirala tudi dva mednarodna kongresa. Prvi je bil posvečen Donaldu Davidsonu, ki se ga je tudi udeležil. Dinamični filozof mora upoštevati Davidsonovo zamisel supervenience v okviru njegovega anomalnega monizma. W. Gombocz me je prvi opozoril na pomen slovenskega filozofa Franceta Vebra.

Leta 1991 sem se udeležil pomembnega kongresa o konekcionizmu v San Marinu in se dogovarjal za sodelovanje z Dreyfusom. Vojna za Slovenijo pa je bila zame usodna, saj sem se odločil globlje posvetiti se pri nas docela zapostavljeni slovenski filozofski tradiciji. Tako sem preučeval delo Franceta Vebra in da bi ga razumel, sem navezal stike z inštitutom Franza Brentana v Wuerzburgu. Njegov predstojnik Wilhelm Baumgartner mi je potrdil vsebinsko in metodološko bližino Vebra in Brentana. Najino sodelovanje se je okrepilo ob evropskem projektu TEMPUS Fenomenologija in kognitivna znanost, ki sem ga zasnovo in uspešno vodil. Mislim, da meinongovska in druga vprašanja dajo pomembno razsežnost dinamičnemu pristopu, če ne drugače, tudi ob kritičnem poudarku. Tako naj omenim Brentanovo mereologijo in mojo povezavo reizma ter umeščene spoznavnosti v umetni inteligenci. Preučeval sem tudi Husserlov dinamični pristop k zaznavanju. V tej usmeritvi filozofije sem pridobil mnoge prijatelje, med drugim naj omenim Richarda Sylvana-Routleya in Dalea Jacquetta. Meinongova teorija predmetov je gotovo izziv. Sam sem se posvečal graditvi od spodaj navzgor in tako sem začel s preučevanjem občutkov.

To se je spremenilo ob mojem obisku Memphisa. Tam sem se med drugim naučil, da mora dinamična filozofija v svojem delovanju uporabljati elemente in sestavine vseh možnih pristopov, ki jih lahko vključi v svojo pot. Zato sem tudi podal ta zgodovinski pregled svojega razvoja.

Nadaljeval pa bom takole. Najprej bom opredelil dinamično filozofijo v njenem razmerju z analitično filozofijo. Potem pa bom uvodoma na kratko zarisal nekaj glavnih področij in zanimanj dinamične filozofije.

Filozofska analiza in njeno prevrednotenje

Dinamična filozofija se v najširšem smislu uvršča v *analitično* filozofijo, analiza pa je v njenem okvirju postanalitično prevrednotena. Zato ne bo odveč, če se ozrem na analitično filozofijo in razloge njenega prevrednotenja.

Analitična filozofija je začela z analizo pojmov, kajti uporaba pojmov pogosto ni jasna in pojmi so dvomni. To dvomnost, ki nam povzroča težave ne le v teoriji, ampak tudi v vsakdanjem življenju, pa je mogoče odpraviti z analizo. Angleški filozof Bertrand Russell, ki je morda najbolj znan predstavnik analitične šole, je dal naslednji primer. Stavek »Sedanji francoski kralj je plešast« je dvoumen, analiza pa pokaže izvor dvoumnosti. To je predpostavka o obstoju sedanjega francoskega kralja. Filozofov posel je, da razloži vse takšne in podobne dvoumnosti ter jih odpravi s pomočjo analize. Običajno analitično filozofijo razumejo ravno na podlagi takšne vrste analize, ki bi morala podati nujne in zadostne pogoje pojmov. Vendar pa so se pojavili različni dvomi o pravilnosti tovrstne analize. Prvič, psihologi so odkrili, da skoraj nobenega pojma ni mogoče analizirati s pomočjo nujnih in zadostnih pogojev. Nujni pogoj za določitev pojma ptiča je, da leti. Vendar ta njegova lastnost še ni zadostni pogoj, saj letijo tudi letala, pa ta niso ptiči. Torej je potrebno dodati še nekatere dodatne pogoje, kot na primer, da ptič gnezdi ali da ima perje. Empirična spoznanja psihologov so bila naslednja. Lastnosti, za katere mislimo, da so nujne, to pogosto niso. Tako imamo ptiče, ki ne letijo, kot so kokoši, noji in pingvini. Prav tako pa ni mogoče podati zbira zadostnih pogojev za določitev pojmov. Pokaže se, da so skoraj vsi pojmi takšni, da imajo mehke in ne strogo določenih meja. Tu je možen ugovor, češ da pojmi sami niso psihološki. Psihologi povedo zgolj nekatere zadeve v zvezi z našim psihološkim dostopom do pojmov, ničesar pa ne povedo o naravi pojmov samih. Vendar pa ta ugovor predpostavlja, da obstajajo pojmi docela brez povezave z našimi duševnimi zmožnostmi, kar je spet dvomljivo. Poleg teh psiholoških pomislekov so se pojavili še drugi, neposrednejše filozofski. Strawson je v petdesetih letih prejšnjega stoletja podvomil v ustreznost Russellove analize pojmov. Ta namreč predstavi vse predpostavke pojmov kot nekaj izrecnega. Vprašljiva predpostavka v primeru sedanjega francoskega kralja pa ni bila izrecna, ampak je bila zgolj namignjena. Namignjeno ali predpostavljeno in ne izrecno zatrjeno je bilo namreč, da trenutno obstaja francoski kralj. Izrecnost je seveda lepa in zaželjena lastnost. Vendar pa premislek kmalu pove, da naše medsebojno sporazumevanje sploh ne bi bilo možno, če v jeziku ne bi ostalo tudi nekaj zgolj predpostavljene in če ne bi ostalo ničesar neizrečenega. Torej pojmovna analiza ne ustreza naravi običajne govorice. Podan pa je bil tudi paradoks oziroma protislovje, ki s pojmovnimi sredstvi dokaže nemožnost pojmovne analize. Paradoks analize preprosto trdi, da je analiza pravilna ali ne. Če je pravilna, je trivialna, saj nam ne pove nič novega, ne doda nikakršne informacije. Če pa je napačna, pa to tudi tudi ne more biti v redu.

Dovolj razlogov torej obstaja za to, da pojmovna analiza ne more biti ustrezno sredstvo. Zato je prišlo do predloga, da je treba najti sestavine, ki skladno dopolnjujejo analizo.

Kandidat, na katerega morda najprej pomislimo, je znanost. Zato moramo pri analizi pojmov poleg analitične spretnosti upoštevati še materiale, ki nam jih ponuja znanost. Če analiziramo vednost, moramo v proces razlage upravičenja vključiti tisto, kar nam psihologija in celo družboslovne znanosti povedo o naravi upravičenja. Quine je na področju spoznavne teorije vpeljal opiranje na znanost oziroma naturalizacijo. Podobna naturalizacija pa velja tudi za druga filozofska področja.

Naturalistična filozofija v temelju ostaja pri pojmovni analizi, toda naslanja se še na znanost. Ob tem je zanimiva moja ugotovitev: filozof ne more *kot* filozof neposredno prispevati k znanosti. Če je fizik, ima lahko rezultate tudi v fiziki, ampak ne kot filozof, temveč kot fizik. Dobro pa je, da filozof pozna tudi temelje znanosti na tistem področju, s katerim se ukvarja (filozofija psihologije, filozofija fizike, etika, teorija odločanja ponujajo le nekaj primerov).

V zadnjem času se kot izziv naturalizaciji in kot nova vzpodbuda filozofski analizi pojavlja usmeritev k *apriorni* vednosti (Lawrence Bonjour). Spoznavni naturalist, kot je denimo Quine, pravi, da je raziskovanje naše vednosti le še ena od zvrsti na izkustvo oprtega raziskovanja, kakršno tudi sicer poteka v empiričnih znanostih. Nekateri spoznavni teoretiki nasprotno trdijo, da je vednost utemeljena v zvrsti notranjega ali pa sploh od posameznika neodvisnega uvida, kakršnega ponuja a priori. V zvezi s tem se pojavljajo analize področij kot je filozofija psihologije in zavesti (David Chalmers).

Filozofska analiza je v okviru postanalitične dinamične filozofije vsekakor prevrednotena. Vendar pa nasprotovanje pojmovni analizi še ne pomeni, da v filozofiji ni potrebna nikakršna metodologija. Opiranje na zgradbo argumentov in elemente logike je še vedno potrebno. Pomembno pa je, da vse to dinamično uporabimo s kancem dekonstrukcijske postanalitične ironije.

Kognicija

Morda najprimerjši uvod v dinamično filozofijo je kognicija oziroma področje naših spoznavnih zmognosti.

Dinamični pristop izvira iz temeljnega vprašanja filozofije psihologije: Kako modelirati oziroma oblikovati duševnost? Odgovor mora seveda upoštevati resnično naravo duševnosti. Vsi se strinjamo, da je duševnost kompleksna in dinamična. Vendar pa se večina strokovnjakov prav zaradi te kompleksnosti in sorazmerne nepreglednosti odloči za pristop k temu vprašanju po preglednih odsekih. Pri tem se lahko zgodi, da zamešajo raziskovalni postopek s pristno naravo spoznavnega sistema. Tako je mišljeno, da je spoznavna zmognost najprej pregledna in ji je mogoče slediti z določenim postopkom, pa četudi se ta končno izkaže za precej zapletenega. Pomembno je torej, da pričnemo s preglednimi elementi, jim dodamo pravila in sledimo možnim kombinacijam. Eden izmed modelov v tej smeri sloni na takoiimenovani predpostavki jezika misli (Jerry Fodor).

Konekcionistični modeli duha so pomenili izziv s pravili vodenemu preračunavanju nad predstavami. Namenjeni so zlasti oblikovanju veščin, za razliko od predpostavke jezika misli, ki najprej velja višjemu spoznanju. Modeli duševnosti po vzoru konekcionizma pra-

viloma zavrnejo strukturirane predstave. Nobeden izmed obeh omenjenih modelov pa ne daje ustrezne realistične slike človeškega spoznanja.

Model *dinamične kognicije* se zgleduje po konekcionizmu, vendar ugotavlja, da konekcionizem ni nič drugega kot zgolj igračkasto modeliranje. Človeška duševnost je namreč dejansko dinamična in nesledna. Neslednost pomeni, da načeloma ni mogoče zagotoviti postopka, ki bi sledil vsemu, kar mora spoznavni sistem obdelati, da bi prišel do ustrezne informacije.

Poglejmo kompleksnost vidnega zaznavanja v položaju, v katerem se trenutno nahajamo. Spomnimo se na košarkarje kot na izjemno kompleksne dinamične sisteme, ki morajo predelovati informacijo na več ravneh, od pravil košarkaške igre do različnih *ceteris paribus* (v kolikor kaj ne pride vmes) vednosti o obnašanju soigralcev in nasprotnega moštva, učinkovitega gibanja in premikanja po igrišču s ciljem doseči čim več košev. Ni težko razumeti, da gre tu za zelo bogato in tudi nesledno dogajanje. Spomnimo se še na zapletenosti našega obnašanja v nakupovalnem središču. Neverjetno je, da v tisti zmedi včasih celo uspemo kupiti kaj koristnega.

Čprav dinamična kognicija poudarja kompleksnost, pa ne zanika zgradbe (kar zlasti radi volje počnejo konekcionistično navdahnjeni pristopi oblikovanja duševnosti). Vendar zgradba ni dana s slednim postopkom že vnaprej, ampak je pridobljena šele na podlagi mnogovrstnih pritiskov celotne dinamične situacije. Zgradba, neklasični jezik misli, je posledica čezmerne dinamične in kompleksne pritiska vseh dejavnikov in nikakor ne izvira iz njihovega osiromašenja.

Morfološka vsebina

Pomembna sestavina modela dinamične kognicije je morfološka vsebina. Vsak spoznavni sistem je namreč mogoče opisati na treh ravneh (Marr):

1. na višji spoznavni ravni (računalnik na svojem zaslonu izrecno prikazuje neko vsebino, človek ima določena intencionalna stanja),
2. na srednji algoritmični ravni (računalnikovo rokovanje s simboli določajo algoritmična pravila, pojavljanje človekovih intencionalnih stanj pa prav tako omogoča mehанизem pravil)
3. na ravni udejanjenja (celoten spoznavni proces je pri računalniku oprt na ožičenje ali hardware, pri človeku pa na možgane oziroma wetware, vlažno možgansko snov, ki pomaga pri obdelovanju podatkov).

Pregled dejanskega stanja pokaže, da je ta slika, žal, bistveno napačna. Že iz opazovanj splošnega pristopa dinamične kognicije v prejšnjem razdelku izhaja, da človeško spoznanje ni sledno in zato ne more biti algoritmično. Dinamična kognicija predlaga *razširitev* perspektive. Prvič, na višji spoznavni ali intencionalni ravni opisa spoznavnega sistema nimamo sledne funkcije za urejanje pojavljanja popolnih intencionalnih stanj ob določenem trenutku. Če sedaj mislim na mačko, tega ne počnem zato, ker bi do te moje misli privedel natančno in predvidljivo izračunljiv postopek. Drugič, in še pomembneje je, da srednja raven algoritmičnega opisa potrebuje temeljne popravke. Razširiti jo je treba z

matematičnim neslednim postopkom. Predstav, ki v ozadju določajo nastop moje misli na mačko, tudi ne vodi izračunljiv postopek. Zgledujejo se lahko pri konekcionističnih večrazsežnostnih dogajanjih, navezanih na število nevronov v določeni mreži. Matematični opis ravno ustreza takšnemu neslednemu postopku.

Razširitev pogleda (algoritmi tvorijo zgolj podmnožico širšega matematičnega postopka) nas pripelje do dinamičnega ozadja, kjer delujejo silnice, zaradi katerih pride do določenih premikov v pojavljanju popolnih spoznavnih stanj na višji spoznavni ravni. To dinamično ozadje lahko imenujemo *morfološka vsebina*. S tem je mišljena vsebina, ki deluje v ozadju izrecnih spoznavnih vsebin. Dinamično dogajanje na morfološki vsebini (morfološka zato, ker gre za obliko večrazsežnostne pokrajine) določa pojavljanje določenih intencionalnih stanj, ki pa se v sami pokrajini morfološke vsebine pojavljajo kot točke na večrazsežnostni stalno spreminjajoči se površini (ker je ta površina zares večrazsežnostna, je izraz površina tod uporabljen zgolj metaforično; ne moremo si namreč predstavljati več kot štirih dimenzij). Morfološka vsebina nam načeloma torej ni dostopna, določa pa tisto, kar se v naši duševnosti neposredno pojavlja. Spomnimo se na ozadnje delovanje vsega tistega, kar je subliminalno oziroma pod pragom zaznavanja (denimo fonemi ali robovi in površine) vtisnjeno v naš spomin in kar določa pot do nekih prav določenih naših sedanjih misli. Spomnimo se na moč nezavednega kot tistega, kar strukturira našo zavest.

Neredukcionizem in superveniencia

Dinamična filozofija na področju filozofije psihologije ohranja relativno samostojnost duševnega, ki ga ni mogoče zvesti na fizikalno podlago, s katero ga včasih enačimo. Zato takšna filozofija običajno sprejema neredukcionizem. Ta je nasproten redukcionizmu, ki zagovarja zvajanje duševnega na njegovo fizikalno podlago (Kim). Še manj se neredukcionist strinja z eliminativisti (Churchland). Slednji menijo, da bo analiza določene, denimo duševne bitnosti docela odpravila, ne pa le zvedla na drugo podlago. To pomeni, da bo napredovanje znanosti psihološko plast preprosto odstranilo.

Kakšna pa je neredukcionistova pozitivna zgodba? Ena možna opora je pojem superveniencie (priti nad), kakršnega je prvi uvedel Davidson. Temeljna zamisel je, da pride do vznika nekih lastnosti (denimo psiholoških na podlagi fizikalnih), ki jih ni mogoče reducirati. Za razliko od emergence (enostavnega vznika, brez razlage) se zagovornik superveniencie sklicuje na končno možnost razlage superveniencie. Tu imamo paletu možnosti, od lokalne do globalne, od šibke superveniencie, ki velja le v našem svetu do najmočnejše, ki se razteza po vseh možnih svetovih. Sama superveniencia je standardno določena protidejstveno: če ima neka fizikalna podlaga (poslikano platno) lastnost lepote (ker prikazuje Mono Liso), potem bo morala v protidejstvenem položaju tudi vsaka druga, tej identična fizikalna podlaga imeti lastnost lepote.

Neredukcionizem gotovo prispeva k dinamiki. Superveniencia skuša odgovoriti, kako ohraniti ta vmesni krhki položaj, ko priznamo duševno, ga pa ne zvajamo in ga prav tako ne odpravimo.

Spoznavna teorija

Dinamična spoznavna teorija se opira na zamisel morfološke vsebine (vsebina, ki je prisotna v ozadju spoznavnega sistema in vpliva na obliko izrecnih vsebin). Osrednji pojem vednosti v spoznavni teoriji običajno določimo kot upravičeno resnično prepričanje. Pri analizi spoznanja ali vednosti je zlasti pomemben pojem upravičenja. Ta pa je običajno razumljen s pomočjo nekakšne prototeorije, ki predpostavlja tako slednost kot izrecnost postopkov upravičenja in temelja teh postopkov, namreč takšnih spoznavnih stanj, kot so denimo prepričanja.

Dinamična spoznavna teorija se tu opira na zamisel morfološke vsebine, ki ponuja kompleksno ozadje, na katerem prihaja do upravičenja. Njena trditev je, da mora realistična zgodba o spoznanju in upravičenju nujno upoštevati dinamičnost morfološke pokrajine.

Ontologija ali metafizika

Dinamična ontologija je gmotni materializem. Gmota pomeni fizikalno materialno snov, brez kakršnihkoli delov. Čeprav gmota nima nikakršnih med seboj ločenih delov, pa je vendarle izjemno bogata oziroma kompleksna in spremenljiva oziroma dinamična.

Kako je mogoč svet brez delov? Na to vprašanje dinamična ontologija odgovarja, da je docela možno, da so naši običajni predmeti, pa tudi elektroni in drugi navidezni deli, zgolj postavke in da torej niso ničesar ontološko resničnega. Takšna zgodba je podprta tudi z interpretacijo fizike, ki pristaja na svet kot eno samo kompleksno polje, v katerem delujejo dinamične silnice.

Zamisel o svetu brez delov je nenavadna, vendar pa postane prepričljivejša, če si pomagamo s prisposodobeno igralnega smrklja, ki je dinamičen in vendar brez delov. Strdke v tem smrklju imenujemo kar njegove dele, vendar pa ti s tem še ne postanejo dejanski deli v ontološkem pomenu.

Možna utemeljitev gmotnega materializma je na kratko taka: predmeti (če jih je več) so bodisi jasno omejeni ali pa so nejasni. Obe predpostavki vodita v protislovja. Zato lahko sprejmemo le obstoj ene same gmote.

Postavke ne obstajajo

Govorenje o predmetih je v filozofiji večkrat dvomljivo in dvoumno. Quine omenja predmet kot vse tisto, kar zajema določeno področje. Pri tem pa ni jasno, kako naj bi to bilo filozofsko utemeljeno. Ali naj predpostavimo, da v naši ontologiji obstajajo samostojna področja? Ali naj na drugi strani predpostavimo dele kot vsebine teh področij? Oboje je dvomljivo.

Quine se giblje zgolj na področju območne ontologije. Zato lahko govori o predmetih kot postavkah. Vendar pa to še ne pomeni, da postavke ontološko tudi zares obstajajo. V svetu ni množstva in ni predmetov, ni delov.

Resnica kot posredna korespondenca

Močna ovira našega dojemanja gmotnega materializma je vsakdanje dojetje resnice. Običajno je resničnost razumljena kot *adequatio rei et intellectus*, torej korespondenčno. Če pa imamo eno samo gmoto, bo neposredna korespondenca veljala le v primeru, ko goč pa imamo eno samo gmoto, bo neposredna korespondenca veljala le v primeru, ko go-

Nejasnost

Dinamična filozofija meni, da nejasnosti v svetu ni. Kje pa obstaja nejasnost? V jeziku in misli. Kaj je nejasnost? Oglejmo si paradoks po imenu Sorites, katerega primer je plešec. Srečamo se z nizom ljudi, kjer ima prvi človek 10.000 pravilno razporejenih las na glavi in ni plešast, drugi 9.999 las in tudi ni plešast, tretji 9.998 las, itd. Tedaj lahko zatrdimo, da človek z enim lasom na glavi tudi ni plešast. Zadnji od teh korakov pa je seveda več kot čuden. Jedro problema je, da smo naleteli na pojav brezmejnosti: ni mogoče določiti meje, kjer plešci prehajajo v kuštravce. Dinamična analiza nejasnosti prepozna dve ravni: individualistično (prehajanje od enega lasu k drugemu) in kolektivistično (ogledamo si cel niz kolektivno in rečemo: »Hej, tule so plešci – in tukaj različno vidim, da so kuštravci«). Problem nejasnosti lahko opredelimo tako, da ni možno na pameten način združiti individualističnega in kolektivističnega postopka v nizu Sorites. Zahteve individualističnega postopka so, da mora imeti vsak naslednik isto vrednost kot njegov predhodnik (če je res, da je človek z 10.000 lasmi lasat, potem je res tudi, da je človek z 9.999 lasmi lasat.) Zahtevo kolektivističnega niza pa obvladuje dejstvo, da so v celoti gledano nekatere osebe lasate, druge pa so plešaste. Dinamična analiza razloži nejasnost kot pojav prevrednotenja vseh vrednosti, namreč resničnosti vrednosti izrekanja o posamičnih situacijah na Soritesovemu odseku. Pristaš prevrednotenja bo zavril smisel prisilnega odgovarjanja na vprašanja: Ali je res, da je človek z n-1 številom las na glavi plešast? itd. Tej zavrnitvi lahko rečemo zenovsko dojetje položaja. Prevrednotenje je dinamično glede tega, da kolektivistični niz obvladuje individualističnega, ne da bi si ga mogel podvreči ali zanikati njegovo logično neoporečnost (*modus ponens*).

Metaetika in irealizem

Etika govori o normah. Metaetika govori o tem, kako zagotoviti etiko. Dinamični pristop kritizira reificiranje oziroma postvarjevanje norm in trdi, da slednje niso nič realnega, podobno kot tudi univerze ne obstajajo kot dodatne realne bitnosti poleg študentov in stavb. Norme so zadeve dinamičnega prilagajanja in jih lahko primerjamo z dinamičnim postopkom točkovanja pri zapleteni športni igri. Tukaj sodeluje ogromno dejavnikov, ki dinamično določajo izhod in njegovo vrednost.

Irealizem pomeni, da moramo pristati na nestvornost določenih dejstev, ki jih predpostavljamo kot realno obstoječe bitnosti zgolj zaradi navad v jeziku. Kje je knjiga – poleg primerkov knjig?

Projekt o morfološki zavesti

Projekt dinamične filozofije se navezuje na problematiko zavesti. Zlasti gre za vlogo zavesti pri intencionalnosti. Glavna trditev je, da intencionalna usmerjenost ne more potekati brez zavestnega občutka kako-je-bit (npr. usmerjen na zajca: enostavno ni mogoče, da bi zgolj mislili na zajca, ampak smo vselej na zajca duševno usmerjeni obenem z občutkom kvalitete, kako se pač natančno počutiš, če misliš prav na zajca). Zamisel je, da je bistveno različno kako-je-bit usmerjen na zajca od tega kako-je-bit usmerjen na neodcepljen del zajca. Nadaljnje razmišljanje poveže zavest z morfološkim ozadjem.

Toliko na kratko o dinamični filozofiji. Ravno kar sem navedel nekaj ključnih področij, ki dinamično filozofijo zanimajo in kjer se uveljavlja. Večino navedenih tez bom nadalje razdelal v preostanku knjige. Vabim te, dragi bralec, da si ogledaš naslednja poglavja s tem v zvezi ter da slediš nadaljnjemu razvoju filozofije.

Povzete in teza: Prava smer v filozofiji je danes dinamično postanalično prevrednotenje.

ARGUMENT

Kaj, na splošno gledano, sploh počne filozof? Kmetovalec sadi, neguje in pobira pridelek. Obrtnik oblikuje in dokončuje izdelek. In filozof? Ko se ukvarja s svojim opravilom, filozof ne žanje in ne kleše. Ponudi nam svoje stališče. Svoje stališče pa potem brani v obliki argumenta. Filozofovo delo se bistveno ne razlikuje od ostalih poklicev. Tudi filozof mora najprej obvladati svoje orodje in to je argument.

Kdor koli kaj zagovarja, mora najprej imeti tezo oziroma trditev. Ničesar namreč ne moremo zagovarjati brez stališča.

Stališče pa mora biti jasno. Obdolženec pravi: »Nisem kriv.« Zanj se na sodišču ne bo dobro končalo, če bo dejal: »Sem kriv ali pa nisem kriv.« Prva trditev je jasna, druga pa ni določena, saj vsebuje besedico »ali«. Besedico »ali« podamo z znakom disjunkcije »v«. In če »Sem kriv« okrajšamo s p, potem »Sem kriv ali pa nisem kriv« predstavimo s »p v -p«. Takšna teza ne izraža jasnega stališča. Filozof pa se – podobno kot vsak drug razsodni človek v položaju odločanja – poskuša in se tudi mora izraziti jasno. Zato zagovarja zgolj »p« ali »-p«.

Ko nekaj trdimo, mora biti naša trditev enoznačna. Ne sme nam puščati kopice odprtih možnosti. Disjunktivna trditev, v kateri nastopa besedica »ali« kot stavčni veznik, pa ni jasna. Trditev tudi ne more biti vprašalni stavek, kot je na primer »Ali si kriv?«. Logiki so uvedli posebno predpono, oznako za označitev trditeljskih stavkov in njihovih nizov.

Zato je razumljivo, zakaj razpravljamo o trditvi. Trditev je stališče, ki ga moramo zagovarjati. Obdolženec bo trdil »Nisem kriv.«

Lahko mu ugovarjamo: »Si kriv.« On pa potem odgovori: »Nisem kriv.«

Naše neposredno oporekanje trditvi in tudi obdolženčev večkratno ponavljanje trditve pa ne pripeljeta k razrešitvi spora. Če nekdo nekaj večkrat zatrdi in to ponavlja, na primer

stavek »Ljubljana je glavno mesto Slovenije«, to še ne pomeni, da je Ljubljana bolj glavno mesto Slovenije, kot je bilo pred njegovim zatrjevanjem. Nasprotno, njegova trditev lahko ob večkratnem ponavljanju zgolj izgubi na svoji prepričljivosti, ne pa pridobi ob ponavljanju kaj več na svoji moči glede na trenutek, ko je bila prvič zatrjena.

Ko sem dejal, da trditve ne moremo ovreči neposredno, sem mislil s tem reči, da morata tisti, ki trdi in tisti, ki njegovi trditvi oporeka, za svoj namen priskrbeti ustrezni dokazni material. Dobra obramba ali ovržba trditve namreč gradi na dokaznem materialu. Ta dokazni material je enako kot teza izražen s trdilnimi stavki. Vendar jih sedaj imenujemo *premise*. *Premise* podpirajo tezo. Razlika med *premis*o in tezo je, da lahko pri *premis*ah preučujemo njihovo smiselnost in veljavnost.

Obdolženec podpre svojo glavno tezo s trditvijo: »Ob času umora sem bil v kinu.« Ta dodatna trditev je *premissa* in njena naloga je podpora glavni trditvi ali tezi. Njuno razmerje lahko ponazorimo takole: »Ob času umora sem bil v kinu, kar je dokaz za to, da (iz česar sledi, da) nisem kriv.«

To dodatno trditev poskuša nasprotnik neposredno ovreči. Pravi: »Ljudje so te videli blizu hiše umorjenega«. To pa pomeni: »Dejstvo, da so te ljudje videli blizu hiše umorjenega, je dokaz (iz tega sledi) tvoje krivde.«

Kaj je obdolženec trdil doslej?

Premisa: Ob času umora sem bil v kinu.

Sklep: (Torej) Nisem kriv.

Očitno potrebujemo še več opor začetni ali sklepni trditvi, če naj obdolženec dokaže svojo nedolžnost. Glavna trditev ali sklep je v nizu sklepanja zgolj ena sama, *premissa* oziroma dodatnih trditvev pa je lahko več. Skrita *premissa* pa je prisotna na tih način. Obdolženec se zanj pri svojem sklepanju obveže, vendar pa je ne potrdi neposredno. Zaradi njegovega položaja je zanj nedvomno bolje, če jo glasno potrdi. Zato mu pri tem pomagamo:

Premisa: Ob času umora sem bil v kinu.

Skrita *premissa*: Če sem bil v kinu, nisem mogel zagrešiti umora.

Sklep: (Torej) Nisem kriv.

Na tih način pa je prisotna še ena skrita *premissa*:

Skrita *premissa* 2: Kriv sem, če sem izvršil umor.

Premisa: Ob času umora sem bil v kinu.

Skrita *premissa* 1: Če sem bil v kinu, nisem mogel zagrešiti umora.

Sklep: (Torej) Nisem kriv.

Skrita *premissa* 2 se zdi na pogled docela razumljiva. Morda lahko pomislimo, da se s to *premis*o sploh ni treba posebej ukvarjati. Vendar ocena upravičenosti in primernosti sklepa zahteva predstavitev vseh *premis*ov.

Začetna trditev ali sklep je sedaj podprta že s tremi *premis*ami. Nasprotnik poskuša spodnesti vsako izmed trditvev, ki se pojavljajo kot *premise*. Dober tožilec na primer poskuša

oporekati skriti *premiss*o 1: Če je nekdo v kinu, to še ne pomeni, da ni mogel nekoga umoriti. Morda je ubogo žrtev umoril kar v kinu. Morda je moril med predstavo z mehanizmom za daljinsko upravljanje. Vsekakor je zelo veliko možnosti, na katere pomisli spreten tožilec.

Ogledali smo si primer argumenta, kakršnega srečamo na sodišču. Sedaj pa želimo pokazati, da je zgradba filozofskega argumenta zelo podobna sklepanju, ki ga poznamo iz vsakdanjega življenja.

Filozofska teza ali trditev je: »Zaznavanje je podlaga tvorjenja pojmov.« Ker je to ključna trditev, je ne moremo predstaviti kot disjunkcijo ali vprašanje. Zato ključna filozofska teza ne more biti trditev: »Zaznavanje je podlaga pojmov ali zaznavanje ni podlaga pojmov.« Ključna filozofska teza pa tudi ne more biti izražena z vprašanjem: »Ali je zaznavanje podlaga pojmov?«. Potrebujemo namreč trditve.

Trditve, ki se pojavlja kot sklep, ne moremo neposredno ovreči in ji tudi ne moremo pomagati v nasprotni smeri, če jo večkrat ponavljamo in zatrdimo.

Ključno trditev ali sklep morajo podpreti druge trditve, ki imajo vlogo *premis*ov. Te *premise* pa je možno zagovarjati ali jih ovreči. Naša prva *premissa* je: »Samo bitje, ki zaznava, razpolaga s pojmi.«

Premisa: Samo bitje, ki zaznava, razpolaga s pojmi.

Sklep: (Torej) Zaznavanje je podlaga pojmov.

Nasprotnik pa lahko *premiss*o ugovarja. Opozori, denimo, da so nekateri pojmi vrojeni. Na to opozorilo mora odgovoriti tisti, ki je sprožil prvo trditev.

Opazimo lahko, da se privzete teze pojavijo že v dosedanem zagovornikovem sklepanju. Vendar pa to niso izrecno izražene trditve, ki jih lahko imenujemo skrite *premise*. Takšna trditev je: »Pojmi imajo podlago.«

Premisa: Samo bitje, ki zaznava, razpolaga s pojmi.

Skrita *premissa*: Pojmi imajo podlago.

Sklep: (Torej) Zaznavanje je podlaga pojmov.

Nasprotnik poskuša vsako nadaljnjo *premiss*o ovreči. To poskuša z analiziranjem pomena posameznih pojmov in želi pokazati njihovo neustrezno razumevanje v posameznih *premis*ah. Zagovornik neke filozofske teze pa mora posamezne *premise* podpreti z nadaljnji *premis*ami oziroma trditvami. Te *premise* sedaj podpirajo prejšnje trditve kot teze. Trditev »Pojmi imajo podlago« je sedaj teza, ki jo podpiramo s *premis*o: »Vsaka bitnost ima podlago«. Naše sklepanje je: »Ker ima vsaka stvar podlago, je to dokaz zato (od tod sledi), da imajo pojmi podlago«. Argument lahko vsebuje več takšnih drugotnih izpeljanih argumentov kot svoje sestavine. Vendar pa je glavna trditev argumenta vselej ena sama, v našem primeru »Zaznavanje je podlaga pojmov.«

Opozorili smo na nekaj značilnosti argumenta in njegove zgradbe.

Za vajo sedaj zgradi, dragi bralec, argument v podporo tezi »Pepe je nesramen«.

Potem pa zgradi še argument v podporo tezi »Svet je nedeljiv«.

Naslednja naloga: Najprej izberi trditev, ki ti je všeč in na katero boš pristal. Zgradi argument, da jo obraniš in utemeljiš. Ta trditev naj bo filozofska teza. Če pa imaš, dragi bralec, pri tem težave, poskusi najprej s trditvijo v zvezi s svojo siceršnjo življenjsko okolico.

DRUGIČ: LEPOTA

LEPI VZORCI GLOBINSKEGA RAZUMA

Globinski razum, kakršnega predlaga slovenski filozof Ludovik Bartelj, opozarja na lepe vzorce. To so ustrezni vzorci, ki kažejo način obstajanja našega sveta. Naš svet je vezan na posameznosti in neponovljiv. Po Bartljevem mnenju pa to nasprotuje naprežanjem *perifernega razuma*, ki je navezan na ponavljajoče se splošne vzorce. Primeri splošnih vzorcev so oblike logičnega sklepanja, ki so ontološko izpraznjene. Ko gradi na zamisli *zadevanja*, kar razume kot stik z realnostjo, se *globinski razum* dotakne sveta takšnega, kakršen ta pač obstaja, kot nekaj docela posebnega. *Periferni razum* prikazuje na način *predočanja*, *globinski razum* pa vodi s pomočjo *zadevanja*. Razliko med njima pa lahko zajamemo z zgolj predstavitvenim pristopom, ki mu postavimo nasproti indeksikalni pristop. Značilnost indeksikalnosti je v tem, da je ne moremo ustrezno podati s predstavitvenimi sredstvi. Indeksikalni in demonstrativni oziroma pokazni izrazi ter misli nas namreč pripeljejo v neposreden stik z enkratnim svetom, ki v svojem bistvu ni ponovljiv. To je tisto, kar uvaja razliko med *predočanjem* in *zadevanjem*. Sprva se zdi, da imamo opraviti s posebnimi psihološkimi otenki. Vendar pa to razliko uspešneje razložimo z nasprotjem med bistvenimi lepimi enkratnimi vzorci in splošnimi vzorci. Lepi vzorci nas denimo pripeljejo v neposreden stik s svetom ali Bogom, splošni vzorci pa ostajajo zgolj na votlem obodu oziroma periferiji. Ne glede na to, da cilja na svet, kakršen je v svoji zadnji obliki in da s svetom kot takim vstopa v stik, pa *globinski razum* oblikuje resnico kot posredno korespondenco. To pa je posredna korespondenca s temeljem v svetu ali GMOTI.¹ Imamo različna izkustva *zadevanja* v jeziku in misli. Ta izkustva vodijo do razlikovanj. V jedrih teh razlikovanj so neposredno nagovorjeni lepi vzorci, posredno pa dokončni svet. Predstavljanje in predstavljeno tako pridobita sebi lastno ustreznost. Predstavitveno je opremljeno z indeksikalnim in neponovljivim in tako se območna ontologija dotika zadnje ontologije.

¹ Gmotni materializem sta razvila Potrč M. in Horgan T. (2000). Bistveni sestavni del gmotnega materializma je dojetje resnice kot posredne korespondence. Pisanje z velikimi črkami je pripomoček za označitev, da govorimo o BITNOSTIH v zadnjem ontološkem smislu. Ko pišemo bitnosti z malimi črkami (kot to počnemo v večini primerov), pa to označuje, da govorimo o bitnostih v območnem ontološkem smislu. Razlika med zadnjo in območno ontologijo je omenjena še proti koncu tega poglavja.